

РУСКИ ПЛАНОВЕ ЗА БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 1887–1892 Г.

Андрей Андреев

Кризата в България след детронацията на княз Александър Батенберг поставя младата българска държава в твърде сложна ситуация. По време на изборите за Велико народно събрание надделява политиката на Стефан Стамболов въпреки пряката руска намеса и опити за търсене на силови решения в полза на изгодни на Санкт Петербург политически партии. За български владетел е избран княз Фердинанд, който седем години не получава международно признание най-вече поради неотстъпчивата позиция на Русия¹.

Тези събития привличат вниманието на редица учени. Изследват се позициите на големите европейски държави, проблемът е проучен в детайли².

Въпреки това някои частично публикувани документи и архивни материали от личния архив на граф Н. Игнатиев, разглеждани в цялост, биха могли да осветлят някои детайли от руската външна политика по отношение на България в периода след 1887 г. Това може да послужи за основание да твърдим, че след потушаването на русофилските бунтове Азиатският департамент не се отказва от идеята за насилствена промяна на политическото статукво в Княжество България и не се ограничава единствено с непризнаването на Фердинанд за законен владетел. Би могло да се твърди, че в Санкт Петербург вземат под внимание всяка възможност за отстраняването му, а също и на С. Стамболов. Враждебното отношение на Русия към тях насърчава българските им противници да търсят контакти с императорски чиновници и да предлагат идеи за промяна на управлението в България. Стига се до проекти за военен преврат, въстание, дори е подготвен план за окупация на България. В акцията срещу Фердинанд според някои среди в Русия е трябвало да се включи и главата на българската църква. При евентуално негово съгласие се предвиждало финансово обезпечаване и дипломатическа закрила за екзарха. С руска финансова подкрепа се подготвяли и чети от български политически емигранти в Сърбия.

Преговорите на майор Коста Паница с чиновници от руското посолство в Букурещ са известни³. Основа за подобни контакти дава ясно определеното отношение на руското правителство към управляващите в България, изразено с шифрована телеграма от началника на Азиатския департамент И. Зиновиев до посланика в Букурещ М. Хитрово. Там е ка-

зано, че не се признава законността на Кобургския принц за княз на България. На него се гледа като на узурпатор, подчертано е, че всички действия“ насочени за отстраняването му от България, не могат да се считат за преследвани и наказуеми.“

На посланика Хитрово се препоръчва да оказва съдействие на всички лица, готови да предприемат действия за отстраняването на Фердинанд⁴.

При преговорите с К. Паница посредническа дейност изпълнява поручикът от артилерията и руски поданик Порфирий Колобков. От името на офицери, готови да действуват срещу Фердинанд, той се свързал с драгоманина на русчукското консулство Якобсон. Посочено е името на майор К. Паница като основна фигура сред споменатите офицери. Характеризиран е като привърженик на Батенберг и противодействащ на руските интереси⁵. От Азиатския департамент се получава разрешение за неофициални контакти на Якобсон с Колобков при спазване на строги мерки за неразгласяване на срещата.

В телеграма от ноември 1887 г. от руското посолство в Букурещ до Азиатския департамент се съобщава, че К. Паница според негови изявления преговаря от името на български офицери и опозиционни на правителството партии. Той настоявал и за лична среща със секретаря на посолството Виламов в някой от румънските дунавски градове. Срещата се състояла в Гюргево и там майор Паница поставил осем искания към руското правителство.

На преден план в исканията са изведени патриотични мотиви, желание за нормализиране на отношенията с Русия при запазване на българската самостоятелност. Паница настоявал за отпускане на оръжие за въстание в Македония, в чийто успех той не се съмнявал. Искало се признаване на Временното правителство на Княжеството, което щяло да се състави след отстраняването на Фердинанд. Препоръчвало се в него да участвуват В. Радославов, Др. Цанков, д-р Моллов, Т. Бурмов, полк. Д. Николаев и самият Паница като главнокомандуващ. Предвиждало се да се покани императорски комисар, но се изключвало такъв да бъде компрометираният в България ген. Каулбарс. След избори за Велико народно събрание последното трябвало да избере княз, като не се изключвала кандидатурата на Александър Батенберг. Настоявало се неговите детронатори да получат възможност да се завърнат в страната едва след избора. Що се отнася до другите емигранти, те можели да се върнат в България след съставянето на временно правителство.

Съзнавайки, че му е необходима руска помощ в реализиране на идеята за въстание в Македония и възстановяване на Батенберг, Паница се стремил освен отстъпките си пред Русия да гарантира и самостоятелността на България, макар и в рамките на Берлинския договор. Гарант за

това според него можела да бъде армията. Затова той всячески се стреми да не се стигне до пълен руски контрол над нея. С тази цел поставя седмото си искане, а именно до избирането на княз да бъдат поканени руски офицери на длъжностите военен министър и командири на бригади, докато другите длъжности трябвало да заемат изключително български офицери. Накрая майор Паница настоява да не се търси отговорност от военните, потушили бунтовете от зимата на 1887 г., с изключение на регентите, петима офицери и русенския префект Мантов⁶.

Отговорът на Азиатския департамент на исканията на Паница е отрицателен. За офицера липсвали добри отзиви от приближени на руските дипломати, а условията, поставени от него, били очевидно неприемливи за русите. В Санкт Петербург се опасявали, че едно въстание в Македония ще възстанови автономното управление там и ще предизвика намеренията на Европа. Изказват се и опасения, че можело да се стигне и до чужда окупация, която вероятно щяла да се осъществи от Австро-Унгария със съгласието на останалите европейски държави, а тя била заинтересована от оставането на Фердинанд в България.

В Азиатския департамент не се съгласяват и с предложените лица за бъдещо българско правителство. В телеграмата е отбелязано, че „министерството ще бъде съставено не от лица, принадлежащи към разни политически партии, а от тези които предварително са доказали своята готовност да отстояват исканията на императорското правителство“ (подч. е в оригинала). В документа е изразено и категорично становище за бъдещото управление на България, а именно: „Княжеството ще се управлява под върховното управление на Негово Величество Господаря Император и Височайше назначения от него наместник... Императорското правителство не е предоставяло на Великото народно събрание правото да избира княз, а само да обсъди въпроса за избора, т. е. следва ли въобще българският народ да избира отделен княз, или Княжеството да се управлява на гореуказаните начала“ (подч. е в оригинала).

Отхвърля се и предложението за ограничено назначаване на руски офицери в българската армия. Българското офицерство е обвинено в липса на чувство за вяност и дълг към клетвата и отечеството и по тази причина се предвижда засилено руско присъствие в командването на армията, за да бъде гарантиран императорският комисар.

Отбелязано е, че Русия не желае окупация, а само попълване на българската армия с руски пехотни, кавалерийски и артилерийски части. Пряката окупация би предизвикала ответни действия на европейските държави. Явно в Петербург не се доверяват на Паница, въпреки че чрез Колобков с него се поддържат връзки до арестуването му⁷.

В Азиатския департамент възлагали определени надежди на акцията на капитан Набоков. На отряда му е осигурен безпрепятствен преход през

турска територия при спазване на мерки, осигуряващи неразгласата на акцията. В Цариград Драган Цанков обрисувал в твърде оптимистична светлина ситуацията в България от гледна точка на противниците на правителството. Той наблягал на малобройността на бургаския гарнизон и очакваното съчувствие от местното население, което било настроено срещу управлението на Стамболов⁸.

Българските политици в емиграция свързвали надеждите си за промяна в политическата обстановка с Русия. През април 1887 г. група представители на българската опозиция изпращат обръщение до император Александър III, в което настояват за коренни промени в България. За кризата смятат, че са виновни "безкрайно свободният режим и радикалната конституция". Изхода виждат в руска окупация на България, промяна на политическия режим в страната и вероятно ново суспендиране на конституцията⁹.

Същите политици изпращат през февруари 1888 г. „Молба за оказване помощ в борбата на българите за независимост“ до граф Н. П. Игнатиев. Последният е в течение на цялостното българско развитие и след 1878 г. При нарасналото влияние на Петербургския славянски комитет след Руско-турската война от 1878 г., Игнатиев му придава допълнителна тежест, като го оглавява, след като за кратко време е министър на вътрешните работи. Документът е силно повреден, но става ясно, че се прави анализ на политическата ситуация и на руско-българските отношения след Съединението. Актът от 6 септември 1885 г. е оценен като „...дело, организирано от жадни за слава и авантюри... злонамерени, а не патриоти“. Тази негативна оценка се дължи на факта, че съединението е било извършено без знанието на Русия. Към граф Н. Игнатиев се отправя молба „да употреби голямото си влияние“ за разрешаването на проблема¹⁰.

В политическата си дейност особено активен е Драган Цанков. От Азиатския департамент гледат на него като на водач на опозицията срещу Фердинанд и Ст. Стамболов. Др. Цанков е в течение на руските планове, сам прави немалко предложения, периодично моли за средства. В края на 1887 г. той се стреми да обезпечи финансово четата на капитан Боянов, поддържа връзка и с други офицери емигранти. В паметна записка до министъра на външните работи Н. Гирс той иска значителни суми за различни цели, включително и за създаване на чети, които трябвало да нахлуят в България. Др. Цанков отчита и получени по-рано 15 000 франка, изразходвани за въоръжаването на отрядите на Набоков и Боянов¹¹. През 1888 г. с писмо от 22 август той иска нови суми за издръжката на емигрантите. Дейността на Д. Цанков продължава и през 90-те години на XIX в. На 25 май 1891 г. той пише до председателя на Славянския комитет в Одеса Александър Кривцов. Съобщава му, че се е срещнал в Ялта с Д. Ризов, „дълго разговаряли по нашето дело“ и търсели начин да го про-

дължат. Цанков изказва становището, че „Пропагандата вътре в България трябва да продължава и че за да бъдат резултатите съществени, са нужни средства“. С Ризов били съгласни, че е необходима една сума от 5 000 рубли. Те молят А. Кривцов да им помогне да намерят заемодател за получаване на заем под гаранция на Цанков, Груев, Бендерев, Ризов и Людсканов, като заемът щял да бъде върнат „след въдворяването на законен ред в България“¹².

В записка на К. Кесяков за борбата за престола в България, изпратена до граф Н. П. Игнатиев, от 29 март 1888 г. се дава интересен анализ на политическата ситуация в България. Според него сред управляващите имало два лагера — на Начович и Стоилов и на Стамболов и Муткуров. К. Стоилов правел известни намеци за обявяване на независимост. Според документа правителството поддържало непрекъсната връзка с Александър Батенберг и не се изключвала възможността за връщането му в България и отстраняването на Фердинанд¹³.

От руска страна в немалка степен се разчита и на славянските комитети. В този период особено важна е ролята на Санктпетербургския славянски комитет, особено след оглавяването му от граф. Н. П. Игнатиев¹⁴. Последният е информиран на практика за всички предприемани действия. На 11 февруари 1889 г. до него е подадена анонимна записка — „За възможностите и способите за провеждане на държавен преврат в България“. Според съдържанието може да се предположи, че авторът е българин, руски възпитаник и вероятно офицер. За подобно предположение говорят чудесното му познаване на руски език, тонът на писмото — от името на българите, а също и знанията за четническата тактика. В записката личи и непознаване на ситуацията в България и настроенятия на народа, нещо, характерно за повечето проруски настроени емигранти в това време.

Анонимният автор предлага план за насилствена промяна на политическото положение в България, а не само за отстраняване на Фердинанд и С. Стамболов. Отбелязва се, че „...ако Захарий или Радославов застанат на негово място (на Стамболов — А. А.), на този режим няма да има край“. В плана се прави оценка на силата и влиянието на управляващите в страната: „Противниците ни успяха да се засилят в продължение на четири години. Те сега имат на своя страна около 15 000 ученици от горните класове на българското училище, до 10 000 чиновници и сопатджии и 20 000 армия.“ Според автора на писмото обикновеното население симпатизира на Русия, но е обезоръжено и без интелигентни предводители. Намиращите се в България „...бивши министри, адвокати и прочие наши поддръжници живеят сред населението, но нищо не правят.“

При това положение освен постоянна пропаганда срещу управлението авторът предлага последното да се атакува по следния начин: „1. Па-

ралелно с гореизложения план ни предстои да организираме чети в планините, които да ни служат като ядка за подготовка на общо въстание вътре в България. Целта на тези чети трябва да бъде: първо — да тероризират днешното правителство; второ — да служат като център за бягство на недоволни дезертьори, избягали от българската армия, и трето — да влизат в пограничните прибалкански градове и села, нападайки на правителствените учреждения, арсенали и прочие, да повреждат железопътните линии, телеграфа, да вдигат населението или да отвеждат със себе си ловците-младежи и резервисти за увеличаване на своите сили... За да бъде достигната успешно целта и скоро да се свърши с кризата, нужно е да организираме и въоръжим поне пет такива чети от 40—50 човека всяка. Такива чети успешно и тихо могат да се организират от Македонска страна, в Родопските планини, където изобилствуват ловци и воеводи и лесно може да се достави оръжие“. По-долу анонимният автор изказва пожелание към четите да се присъединят и някои опозиционно настроени офицери. Три отряда трябвало да действуват в Стара планина и Средна гора, а два да останат в Родопите.

По-нататък планът предвижда: „2. Да се засили агитацията сред младшите чинове, за да се парализира българската войска. 3. Вътре в България също е нужно да има малка организация във връзка с тези чети. Към всяка чета е нужно да има двама или трима агенти в най-подходящите за тази цел градове в този район и при всеки агент трябва да има по един куриер“. Авторът разполагал вече с петдесет дезертьори от армията, способни да изпълняват подобни задачи. В послеписа се отправя молба предложението да се запази в тайна, тъй като предварителната разгласа на намеренията на Груев и Бендерев е провалила бунтовете от февруари 1887 г. Изказани са опасения, че при разгласа Високата порта ще създаде пречки пред формирането на чети на нейна територия и снабдяването им с оръжие¹⁵.

Трудно може да се установи доколко този план е бил реализиран, но разработването и изпращането му до Игнатиев говори за сериозни намерения на анонимния автор или автори. От руска страна под внимание се вземали всички възможности за дестабилизация на положението в България.

Година по-късно от датата на писмото в Сърбия се сформират чети от емигранти, вероятно несвързани със средите, подготвили посочения план, тъй като водачите на тези отряди поддържат връзка с българските офицери П. Груев и А. Бендерев. Част от емигрантите, в това число и офицери, намират убежище в Сърбия. Това е познато място на българите за организиране на чети не само преди Освобождението. След суспендирането на конституцията от княз Александър Батенберг опозиционно настроени политически дейци също намират убежище там¹⁶.

На 3 май 1890 г. емигрантите в Сърбия Г. Великов, С. Тенев и К. Маджунков пишат до Груев и Бендерев, давайки отчет за подготовката на чета, която всеки момент е трябвало да мине в България. Те са възнамерявали това да стане на 28 март 1890 г., но пратеник ги предупреждава, че трябва да изчакат петнадесет дни. Заговорниците не били в състояние да изпълнят нареждането на ръководството си, намиращо се вероятно в Белград, поради напредналата подготовка. В случая може да се говори не само за инициатива на няколко души, а за определена организация. Замисълът е провален от местните сръбски власти, за което свидетелства писмото до Груев и Бендерев: „С една дума, вечерта на 27 март всичко беше възможно най-добре. В този именно ден Бог. (съкращение на име — А. А.) ни изпрати писмо и човек, за да ни служи като водач, но писмото случайно попаднало в ръцете на властите и всичко беше разкрито. По нареждане отгоре Б. и М. бяха арестувани, а над нас беше открито следствие, което още не е завършило“. От писмото личи, че сръбските власти по места се отнасяли съчувствено към действията на емигрантите, но се боели да допуснат действия, за които можело да се наложи да отговарят. Позволението дошло от Белград. На 7 април Великов и Тенев заминават за сръбската столица, където престояват четиринадесет дни. Там им съобщават: „Вие сте свободни да сформирате чета от около 400 щика; пушките да не бъдат наша система, а мартинки, всичко предварително да ни бъде известно, къде смятате да минете границата“ и т. н. Препоръчва се преминаването да стане при Три уши. Би могло да се направи изводът, че сръбските власти се отнасят благосклонно към враговете на Стамболов и към възможността политическата ситуация в България да бъде променена чрез въоръжени действия. При това Белград предоставя гаранция, че заговорниците няма да бъдат възпрепятствувани от местните полицейски власти. Осигурени са според писмото 300 пушки мартинки с по 50 патрона за всяка. Г. Великов съобщава, че четата се състояла от 273 пешни и 60 конни четници, които щели да бъдат събрани отново за 48 часа¹⁷.

В ново писмо до Груев и Бендерев от 14 май 1890 г., писано в Ниш и подписано от Г. Великов, И. Козаров и С. Тенев, се съобщава, че отрядът е напълно готов и възнамерява да навлезе в българска територия след десет дни. Представен е и планът за действие в пограничните райони: „Надяваме се лесно да завземем Трън. Какво може да стане след това, отсега не можем да предвидим. Надяваме се и войската да ни подаде ръка... В противен случай ще съставим горски отряди с цел причиняване на органите на правителството всякакви неприятности“. При неуспех се предвиждало изтегляне в Сърбия¹⁸.

В акцията за отстраняване на Фердинанд и Стамболов в Русия се появява и идеята за постигане на тази цел да бъде използван и главата на българската православна църква. Предвиждало се отпускане на пари

на екзарха, а също и дипломатическа подкрепа и закрила пред Високата порта. Писмото е без подпис и дата, но със сигурност може да се твърди, че е писано през разглеждания период. Авторът вероятно е русин. Той използва навсякъде характерното за русите „Кобургски принц“; за неизвестния автор България е чужда страна. Той анализира положението, явно повлиян от сведенията от български емигранти, които невинаги са точни, когато се описва опозицията вътре в страната срещу правителството. Пише се и за остър конфликт между българския Св. Синод и Фердинанд. Препоръчва се начело на съпротивата да застане авторитетна личност, т. е. екзархът. Като негова слабост е посочена зависимостта му от Високата порта и българското правителство. По тази причина се препоръчва подкрепа от страна на Санкт Петербург. Резултатът би бил: „При последното условие в резултат на въздействието на Святейшия екзарх върху българския народ ще се окаже, че името на Кобургския принц ще престане да се споменава от духовенството в българските църкви, а това е възможно да принуди принца да напусне България“. Отбелязано е, че тези действия няма да доведат до разкол в българската православна църква и криза в обществото, тъй като духовенството, политиците и офицерите били убедени, че е необходимо отстраняването на Фердинанд от България. Предвиждат се все пак и някои препятствия. Първо, екзархът е поданик на султана и може да срещне пречки от страна на Високата порта. Отбелязва се, че в настоящия момент великият везир е благосклонно настроен към българското правителство. Второ, София би могла да спре субсидиите за Екзархията и да преследва духовниците в Княжеството. Последното щяло да наложи проруски настроените свещеници да бъдат подпомогани материално. Предвид тези очертаващи се проблеми неизвестният автор предлага: „Крайна необходимост се явява обезпечаването от страна на Руското императорско правителство възможност за екзарха да сключи необходимия за воденето на борбата заем за сметка на българската хазна. По отношение на Високата порта е необходимо да се даде някакво успокоение на Негово Блаженство във вид на особено дружелюбно отношение между Портата и Екзархията“¹⁹.

Ако се имат предвид позициите на екзарха, едва ли този план е бил осъществим. Трудно е да се твърди със сигурност за контакти на русите с него по този въпрос. Дори да е имало такива контакти, те вероятно са завършили с неуспех за руската дипломация. Тази идея се родила поради русофилските позиции на екзарха, както са приемали в Азиатския департамент, и най-вече поради известна негова реакция по повод католическото вероизповедание на новия български княз, а и на известни търкания със Ст. Стамболов. Този конфликт, ако въобще го е имало, е изгладен бързо и екзархът заел несъмнена патриотична позиция²⁰.

През 1892 г. офицер от щаба на Одеския военен окръг подготвя план за руски десант в България. Това се разглежда на фона на напрегната

международна обстановка, при евентуална война на Русия срещу Османската империя, Австро-Унгария и България в съюз със Сърбия. Предвижда се първото действие на Русия при евентуална война да бъде десант, но не на турския бряг, а на българския. Според автора Австро-Унгария ще се стреми възможно най-бързо да парализира Сърбия, като се предполага, че по този въпрос вече има сключена военна конвенция с България.

Нашата държава се разглежда като стратегическа военна позиция и се изтъква важността ѝ за руското командване, както и необходимостта да се изпреварят австрийските части. Авторът смята, че едва ли българската армия ще се реши на съпротива. Десантът би трябвало да започне с овладяването на пристанищата Варна и Бургас. Той трябвало да бъде осъществен преди завършване на строежа на укрепленията там. В противен случай те щели да представляват съществено препятствие за русите.

Сериозни бойни действия се предвиждат в Западна България при среща с австрийски войски и „с твърдите привърженици на сегашното правителство на България.“

На бързата окупация на страната се гледа като на залог за пълен успех при евентуален конфликт: „Ако Русия навреме успее да завземе България, заедно със Сърбия не само ще може да обезпечи балканските проходи от страна на Турция и да парализира Румъния, но и ще застави Австрия да изтегли от западните си граници значителни сили; още повече че трябва да се има предвид възможността за въстание в Босна и Херцеговина, подготовката за което явно се води от сръбското правителство“.

По-долу се отделя и място на евентуални действия на Австро-Унгария и България и възможностите на русите да ги блокират: „Движението на австрийската армия в България може да се извърши по три пътя: 1. През Румъния — малко възможно; 2. През Сърбия, при което ще трябва да се срещнат и със сръбската армия; 3. По Дунав, на военни и търговски кораби на Дунавската флотилия. Като първа крачка на австрийците ще бъде завземането на Видин и окръжението му... Възможно е Австрия да избере едновременно втория и третия път. Нашият съюзник Сърбия има достатъчно средства за отбрана и благоприятна местност, но трябва да се има предвид състоянието на сръбската войска и че ще бъде принудена да се брани на два фронта — от Австрия и от България... Полезно ще е да се облекчи задачата на сръбската армия и да създадем възможно по-големи препятствия както пред австрийците, така и пред българите.“ За това се предлага създаването на партизански отряди, които да възпрепятстват движението на българските бойни части.

Ангажирайки се с такава дейност, анонимният автор посочва, че е добре запознат с условията на Балканите. Възможно е той да е бил в България по време на войната от 1877—1878 г. и след това да е служил в

българската армия или да е офицер от разузнаването: „Пребивавайки дълго в тези страни, зная тамошните местности и хора, аз предполагам и вярвам, че при помощта на някои приятели-българи може да се събере такъв отряд с численост от 3 до 5 000, съставен не от новаци, но от хора, привикнали към партизански действия в балканските местности... Колко вредни могат да се окажат за неприятеля действията на партизаните в местностите на Балканския полуостров, могат да кажат сърбите, бягали като зайци по време на Сръбско-българската война пред отрядите доброволци, командвани от покойния майор Паница.“

За съставянето на споменатите партизански отряди авторът разчита на черногорци, намиращи се в Сърбия, но най-вече „македонци, т. нар. „харами“, намиращи се в България в Дупнишки и Кюстендилски окръг“. За техните действия се предвижда преминаване на границата при Враня, Пирот и Трън, вдигане на българското население и създаване на максимални затруднения на правителството. От партизаните се очакват и акции срещу австрийската армия при евентуален неин десант при Видин.

Неизвестният офицер пресмята и необходимото оръжие за формирането на споменатите отряди, а именно: „1. а) Руска берданка драгунски или кавалерийски образец до 5 000 бр. с нужното количество патрони; б) няколко скорострелни и 3 оръдия планински, дори и стар образец. 2. Материални средства. 3. Съгласието на сръбското правителство. Ако не съдействува, в краен случай да не пречи на приготовленията на отрядите. 4. Безпрепятствено пристигане в Сърбия на тези лица, които ще организират отряда“. В края на плана се изказва и желание за уточняване на акцията между руските и сръбските власти²⁰.

Може само да се гадае кой е авторът на цитирания по-горе план и дали той е негова самоинициатива, или подготвянето му е разпоредено от висшестояща инстанция. Ако се приеме второто, то означава, че в Русия се е вземала сериозно под внимание възможността от голям конфликт още през 90-те години на XIX в. Авторът е офицер, служещ към щаба на Одеския военен окръг. Той добре познава България, има контакти с местното население. Възможно е да е бил в страната по време на временното руско управление, а вероятно и след това. Трудно е да се уточни в качеството си на какъв — строеви офицер или изпълняващ длъжност към руското разузнаване.

На базата на посочените по-горе документи може да се твърди, че руската политика не се ограничавала само с непризнаването на Фердинанд за законен български княз. В Азиатския департамент старателно са преценявали всички възможности за промяна, дори и насилствена, на политическото управление на България. Санкт Петербург не изоставя тази си позиция дори и след провала на бунтовете от зимата на 1887 г. В известна степен това се дължи не само на традиционната руска политика на

Балканския полуостров, но и на омразата, хранена от император Александър III към българските управници, омраза, прехвърлена от Батенберг на Фердинанд и Стамболов. Това обаче не е единствената причина за чертане на планове за въстание в България, нахлуване на чети и т. н. В Русия явно не можели да се примирят със загубения си политически контрол в Княжество България и самостоятелните действия на правителството. Само така можем да си обясним продължителния период, в който сериозно се разглеждат възможности за насилствени действия у нас.

Прави впечатление и активната дейност на славянските комитети, основно на Петербургския, при разглежданите събития²¹. По това време първостепенна роля в него има граф Н. П. Игнатиев. Сам той е бил в течение на всички обсъждани варианти за отстраняване на Фердинанд от България. Това е разбираемо — той е всепризнат познавач на политическите условия на Балканския полуостров.

В разработването и лансирането на различни проекти за промяна на политическата ситуация в нашата страна активно участие вземат и представителите на българската емиграция. При част от тях се наблюдават ясно изразени политически мотиви — стремеж за правене на кариера и т. н. При повечето обаче надделяват патриотичните подбуди за нормализиране на отношенията с Русия, а при К. Паница и освобождение на Македония. Мнозинството емигранти, особено от офицерството, освен омраза към Фердинанд и Стамболов са смятали, че действуват в интерес на България.

Предлаганите планове в по-голямата си част са непоследователни и дори нереални. Личи непознаване на условията в страната и настроенията на народа. Сведенията, давани от български емигранти, са често неточни. Практика представлявало да се преувеличават антиправителствените настроения сред българите.*

БЕЛЕЖКИ

¹ Радев, С. Строителите на съвременна България. Т. II, С., 1990.

² Пантев, А. Англия срещу Русия на Балканите 1879 — 1894. С., 1972; Стателова, Е. Дипломатията на княжество България 1879 — 1886. С., 1979; Майор Коста Паница. — Военноисторически сборник, 1996, № 4 и 5; Лалков, М. България в балканската политика на Австро-Унгария 1878 — 1903; Грънчаров, С. По-

* Настоящата разработка няма амбицията за изчерпване на изключително сложния и интересен въпрос за руската позиция относно кризата от 80-те години на XIX в. в България. Нашата цел е да представим някои проекти на русофилски ориентирани политици и офицери за промени в политическия живот на страната. Те са съгласувани и одобрени от руската дипломатия, която и след скъсването на българо-руските отношения продължава грижливо да следи обстановката в Княжеството.

литическите сили и монархическият институт в България 1886 — 1894. С., 1984; Попов, Р. България на кръстопът. С., 1991; Дамянов, С. България във френската политика 1878 — 1918. С., 1985; Мишев, Р. Австро-Унгария и България 1879 — 1894. Политически отношения. С., 1988.

³ Стателова, Е. Майор Коста Паница, с. 86 — 103.

⁴ **Авантюрите** на руския царизъм в България. Варна, 1991. с. 96 — 97. При съставянето на сборника има определен подбор, а както е посочено от съставителя, някои документи са цитирани със съкращения. ГАРФ, ф. 730 (Н. П. Игнатиев), оп. 1, ед. хр. 961, л. 1.

⁵ ГАРФ, ф. 730, оп. 1, ед. хр. 961, л. 1 — 2. За К. Паница по-подробно: Стателова, Е. Майор Коста Паница, № 5, с. 90 — 92.

⁶ Пак там, л. 2 — 5.

⁷ Пак там, с. 102 — 106, док. № 71.

⁸ Пак там.

⁹ Пак там, с. 181 — 185, док. № 147.

¹⁰ ГАРФ, ф. 730, оп. 1, ед. хр. 1939, л. 1 — 2.

¹¹ **Авантюрите...**, с. 191 — 192, док. № 154.

¹² ГАРФ, ф. 730, оп. 1, ед. хр. 1954, л. 1 — 1 об. стр.

¹³ ГАРФ, ф. 730, оп. 1, ед. хр. 1940, л. 1 — 1 об. стр.

¹⁴ За славянските комитети по-подробно: Никитин, С. А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. М., 1960; Генцов, Ц. Славянските комитети и българското освободително дело (1858—1878 г.). С., 1986; Стоянов, И. Славянските комитети и българското освободително движение след Априлското въстание. С., 1992.

¹⁵ ГАРФ, ф. 730, оп. 1, ед. хр. 1946, л. 1 — 3.

¹⁶ Пантев, А. Емигрантският въпрос в българо-сръбските отношения 1883 — 1886 г. — Векове, 1973, № 3.

¹⁷ ГАРФ, ф. 730, оп. 1, ед. хр. 1948, л. 1 — 2.

¹⁸ Пак там, л. 3.

¹⁹ ГАРФ, ф. 730, оп. 1, ед. хр. 962, л. 1 — 2.

²⁰ ГАРФ, ф. 730, оп. 1, ед. хр. 1956, л. 1 — 4.

²¹ Московският славянски благотворителен комитет, много активен, с централна роля за периода 1858—1876 г., през 1878 г. прекратява съществуването си след разпускане. Част от архива му е конфискувана от полицията по нареждане на московския генерал-губернатор. В съчинение от автор с подпис АСБ, произхождащ от славянофилските среди, се твърди, че с „Филипополския преврат“ Англия отвлича руското внимание от Афганистан и Индия. Смята се, че Западът иска да претопи славяните. Авторът смята, че елзас-лотарингският и българският въпрос са свързани. Смята, че не е възможно мирно решение, и препоръчва ускоряване на военната развръзка. Вж.: А. С. Б. Историко-политическия записки по въпросам Болгарскому и Альзас-Лотарингскому. Варшава, 1887.